

Ana
Šeparović

Prilikom devedesete obljetnice „Zemlje“

Umjetnost i život su jedno: Udruženje umjetnika Zemlja 1929.–1935.

Galerija Klovićevi dvori, Zagreb

28. studenoga 2019. – 1. ožujka 2020.

AUTOR IZLOŽBE: Petar Prelog

AUTORI TEMATSKIH CJELINA: Petar Prelog, Tamara Bjažić Klarin,
Svjetlana Sumpor, Darija Alujević, Suzana Leček, Željka Čorak

Umjetnost i život su jedno: Udruženje umjetnika Zemlja 1929.–1935.

(ur. D. Marković, P. Prelog), Zagreb, 2019., 344 str.

ISBN 978-953-271-124-0

Problem umjetnosti kolektiva – slučaj Zemlja (ur. I. Hanaček, A. Kutleša,
V. Vuković), BLOK, Zagreb, 2019., 150 str.

ISBN 978-953-8240-02-7

↑ Arhiva Galerije Klovićevi dvori

Tvrđnje Ljube Babića da su „Zemljaši“ ostali u stavu ilustratora samog objekta“, kao i stavovi Grge Gamulina da su oni „prolazna formacija“ koja „bez sumnje, indoktrinira“, slikovito ilustriraju

nesporazume vezane uz interpretaciju djelovanja Udruženja umjetnika Zemlja u kanonskoj povijesti umjetnosti. Da je struka prepoznala potrebu da se ovakav negativan prizvuk ispravi novijim tumačenjima, po-

↑ Arhiva Galerije Klovićevi dvori

tvrdile su dvije nevezane inicijative koje su povodom 90. obljetnice osnutka ovoga Udruženja iznijele nov pogled na njihovu umjetnost, ideje i nasljeđe: u Galeriji Klovićevi dvori organizirana je izložba pod nazivom *Umjetnost i život su jedno: Udruženje umjetnika Zemlja 1929.-1935.* i objavljen prateći katalog, a kustoski kolektiv BLOK objavio je knjigu zborničkog tipa *Problem umjetnosti kolektiva – slučaj Zemlja*.

Ne znam koliko je autorima izložbe (Petar Prelog: autor koncepcije i slikarstvo, Tamara Bjažić Klarin: arhitektura, Svjetlana Sumpor: naiva, Darija Alujević: skulptura, Danijela Markotić: kustosica) uopće bilo moguće suvremenom posjetitelju približiti onaj šok koji je doživjela publika kad se krajem 1920-ih prvi put susrela s radovima Zemljaša. Na zidovima muzeja umjesto uobičajenih prikaza života privilegirane manjine ili pak romantiziranog života puka, odjednom se pojavila njegova surova strana: radnici i radnice te seljaci i seljakinje prilikom teškoga rada, ali i pijanci, prosjaci

te bezosjećajni i pohlepni kapitalisti i svećenici. Taj motivski zaokret samo je jedan od rezultata djelovanja ovog politički lijevo orijentiranoga likovnog udruženja, koje je djelovalo između 1929. i 1935. godine. Njihov programski cilj bile su temeljne promjene u polju likovne proizvodnje u uvjetima neriješenoga nacionalnog pitanja, političke diktature i ekonomske krize, kada je velika većina stanovništva živjela u teškom siromaštvu. Smatrajući umjetnost potrebom i pravom svakog čovjeka, a ne privilegijom elitnog dijela društva, nastojali su likovno opismeniti najšire radničke i seljačke mase. Iz pomno i promišljeno pripremljenog koncepta izložbe posjetitelj može iščitati brojne značenjske i idejne slojeve. Nove teme grupirane su oko afirmacije teškoga rada s jedne i kritike naličja društva s druge strane. U velikoj zastupljenosti crteža i grafika iščitavamo nastojanje na pojeftinjenju umjetnine, kao na još jedan korak u smjeru demokratizacije umjetnosti. Dok kiparska dionica pokazuje relativno slabu vezanost

kipara uz dominantne idejne osi Udruženja, arhitekturi je, kao najpogodnijem alatu za preoblikovanje društva, s razlogom posvećen velik dio izložbe. Ono što upadljivo nedostaje, a za što su se arhitekti Zemlje najviše i zalagali, jest javno financirano socijalno stanovanje kao način zbrinjavanja siromašnih slojeva društva. I upravo je postavljanjem fotografija s prikazima neljudskih stambenih prilika najsiromašnijih, nasuprot projektima elitnih vila za bogate pojedince, slikovito prikazana ta temeljna aporija između teorije i prakse, odnosno socijalno usmjerenog djelovanja Zemlje u uvjetima kapitalističke tržišne utakmice i podređenosti stanovanja profitu. Posebno vrijedi istaknuti analitičke karte Radne grupe Zagreb, kojima je zorno pokazana povezanost teškog života većine stanovništva s kapitalističkim uređenjem, unutar kojega interes zajednice ne može biti jedan od prioriteta.

U katalogu koji prati izložbu Željka Čorak svoju je studiju posvetila okolnostima

oko posljednje retrospektivne izložbe Zemlje održane 1971. godine, a važan je prinos dala Suzana Leček razmatranjem političkog, demografskog i gospodarskog konteksta, s naglaskom na važnost seljačkog pokreta. Petar Prelog donosi pregled historijata istraživanja Zemlje, mijene u recepciji obilježene političkim i ideološkim podtekstom, pojašnjava političko-društveni kontekst nastanka Zemlje te opisuje zbivanja i sukobe u Udruženju i ideološku podlogu njihova programa. U tekstovima koji razmatraju slikarstvo (Prelog), naivu (Sumpor) i skulpturu (Alujević) umjetnost Zemlje promatra se kroz prizmu individualnih prinosna pojedinih umjetnika. Pritom u članku Svjetlane Sumpor vrijedi izdvojiti opis pedagoške metode kojom je Hegedušić uputio neprivilegirane klase u osnove slikarstva, kao i dosad manje spominjan fenomen radničke umjetnosti. Kako je kiparski prinos ideji i ikonografiji Zemlje relativno skroman, Alujević se s pravom posvećuje crtežima kipara, s obilježjima društvene kritike.

↓ Arhiva Galerije Klovićevi dvori

↑ Arhiva Galerije Klovićevi dvori

Odmičući se od prizme koja u fokus stavlja pojedinačne prinose, Tamara Bjažić Klarin polazi od širega političko-gospodarskoga konteksta i konceptualno zasniva članak na ideji novoga građenja i njezinim etičkim aspektima: htijenju članova arhitekata da se primjenom standardizacije, prefabrikacije i montažne gradnje te načela egzistencijalnog minimuma riješi tada goruća potreba izgradnje socijalnih i higijenskih radničkih stambenih naselja. U tom smislu, suočavanje zagrebačke društvene elite sa strahotama životnih uvjeta na radničkoj periferiji i na selu, autorica tumači kao čin ne samo građanske odgovornosti nego i hrabrosti: upućivanje na liberalni kapitalizam kao sustav u kojem interes zajednice robuje privatnom interesu pojedinca.

Nekoliko dana prije otvorenja izložbe u Klovićevim dvorima objavljena je publikacija *Problem umjetnosti kolektiva: slučaj Zemlja*. Ona sumira istraživanja kustorskog kolektiva BLOK (Ivana Hanaček, Ana Kutleša i Vesna Vuković) na temelju kojih su priređene

izložbe u zagrebačkom prostoru Baze 2016., u Puli 2017. i u petrinjskoj Galeriji Krsto Hegedušić 2018. Ovdje se donosi novo čitanje umjetnosti Zemlje kao kolektivnog poduhvata, čime se slijedi i osnovna pretpostavka Udruženja da je umjetnost kolektivna praksa. Na tom tragu Vesna Vuković razmatra utemeljiteljske tekstove članova Zemlje, prepoznajući kritičarski rad Đure Tiljka kao jedan od stupova angažiranog djelovanja Zemlje i Augusta Cesarca kao važnu referenciju u njezinim teorijskim postavkama. Ističući činjenicu da Zemljaši ne nastupaju kao individualnosti, već kao front usmjeren izgradnji lijeve umjetnosti koja podrazumijeva promjenu društvenih odnosa, predlaže odmak od dosadašnjih „krležocentričnih“ tumačenja. Ivana Hanaček i Ana Kutleša u svojim tekstovima analiziraju dotad neviđeni reprezentacijski zaokret, gotovo revoluciju koju je provela Zemlja u načinu prikazivanja sela i grada, muškaraca i žena, dovodeći je u vezu s klasnom svijesću i idejama proizašlima iz Oktobarske

revolucije. U razmatranju novih narativa vezanih uz reprezentaciju sela Hanaček kao glavne tematske okosnice prepoznaje klasnu borbu i težak najamni rad na zemlji, koji posebno oprimjeruje na čipki *Selo Branke Frangeš Hegedušić*, jedine punopravne članice Udruženja, a izdvaja i motiv radnice u polju kao novum u prikazu ženskog lika. Razmatrajući načine na koje Zemljaši klasnu dimenziju urbanog prostora prevode u likovni jezik, Kutleša Detonijevu grafičku mapu *Ljudi sa Seine* tumači kao „roman u slikama“ koji donosi sistemsku perspektivu opresije i pobune u kapitalističkom gradu. To dodatno podcrtava usporedbom s onovremenim dokumentarnim fotografijama iz života pariških radnika i njihove političke borbe, te kontekstualizira vezama Zemljaša s pariškim lijevim pokretom. Širi društveno-politički kontekst oslikavaju dva teksta Nikole Vukobratovića, koji razmatra razvoj radničkog i seljačkog pokreta te socijalističkih ideja. Slijedeći pristup blizak povijesti „odozdo“ rasvjetljuje razloge migracija iz sela u grad, uvjete u radničkim *slumovima* te pojave poput rekvizicija i zelenog kadra, koje su ostale u sjeni službene historiografije. Ističe i veze HSS-a s Komunističkom partijom te uvjerljivo argumentira kako je masovna podrška HSS-u dominantno bila rezultat zainteresiranosti naroda za zemljišna i ekonomska pitanja, čime se suprotstavlja uobičajenim povijesnim narativima koji inzistiraju na nacionalnim mitovima. U svom tekstu Vida Knežević rasvjetljava suradnju članova Zemlje s beogradskim umjetnicima i ulogu Udruženja u nastanku beogradske ilegalne grupe Život, donoseći širu sliku pokreta socijalne umjetnosti u međuratnoj Jugoslaviji.

Zaključno vrijedi istaknuti kako ove dvije publikacije na neki način odražavaju dva temeljno različita, međusobno suprotstavljena pristupa koja su i dovela do raskola unutar Zemlje – kolektivistički i individu-

alistički. Dok se u katalogu izložbe umjetnost Zemlje razmatra u prvom redu kroz individualne prinose, u publikaciji BLOK-a fokus je na novim motivima i temama koje se izdvajaju na temelju statistike reprezentativnoga kolektivnog uzorka – odabranog korpusa djela iz fundusa Moderne galerije. Razlika je vidljiva i u priložima: u katalogu su priloženi ulomci iz tekstova Krste Hege-dušića, Krleže i Planića u kojima su artikulirane ideje Zemlje, a knjiga BLOK-a donosi recepciju tih ideja u tekstovima anonimnih autora, seljaka i studenata (npr. Zdenka Štambuka, kasnijeg književnika i komunističkog aktivista), čime se daje pogled „odozdo“, iz baze. Historiografski pristup izložba potvrđuje preciznom kronologijom zbivanja u i oko Zemlje, dok svoj temeljno problemski pristup publikacija BLOK-a demonstira grafičkim prikazom složene mreže odnosa Udruženja i njegovih članova s istaknutim književnicima i aktivistima te umjetničkim skupinama, časopisima i Komunističkom partijom. Takve razlike u pristupima i metodologijama vidim kao hvalevrijedan primjer pluralizma mišljenja i demokratizacije akademskog polja povijesti umjetnosti, koje sve više izlazi iz dominacije jedne vrste narativa, i upravo nam slučaj Zemlja govori da smo na dobrom putu. Kako različiti pristupi najbolji učinak imaju u sinergiji, u ovom su slučaju rezultirali iznimno slojevitim historiografskim, kontekstualnim, problemskim i interdisciplinarnim uvidom. Naposljetku, prepoznavanjem važnosti aktualizacije jedne ovakve društveno-progresivne i aktivističke pojave u današnjem vremenu obilježenom vrijednostima vezanima uz privatno vlasništvo i privatni interes, kompetitivnost i konkurentnost, možemo reći da je podignut glas u ime nekih boljih vrijednosti poput solidarnosti, javnog interesa, kolektivizma, ravnopravnosti i jednakosti. x